

УДК 347.454

Віктор Павленко,*студент військово-юридичного факультету**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТЕРОРИЗМОМ

У статті визначається поняття та особливості терористичного акту, розглядаються проблемні питання щодо конструкції даного злочину у Кримінальному кодексі України та можливості її вдосконалення.

Ключові слова: терористичний акт, тероризм, суміжні злочини, вдосконалення законодавства, об'єктивні та суб'єктивні ознаки терористичного акту.

Постановка проблеми. Двадцять перше століття поставило перед людством безліч проблем, пов'язаних із питаннями війни та миру, екології, енергетики та продовольства. Доволі небезпечним викликом сьогодення є також таке явище, як тероризм. За останні декілька десятиліть проблема тероризму набула світового масштабу. Боротьба із ним активно ведеться на міжнародному рівні, адже такі злочини не мають кордонів та становлять загрозу міжнародному миру та безпеці, а також основоположним загальнолюдським цінностям. Поняття «тероризм» досі ще не має універсального визначення, що, з одного боку, засвідчує його багатомірність, неоднозначність і феноменальність, а з іншого – ставить перепони на шляху правової боротьби з цим глобальним міжнародним злочинном. Вітчизняне законодавство, а саме стаття 258 Кримінального кодексу України, визначає склад терористичного акту. Однак, як вказують науковці та реалії сучасного життя, регулюванню цього діяння притаманні очевидна недосконалість, громіздкість і перевантаженість зайвою інформацією, яка має характер деталізації, що ускладнює як застосування цього складу злочину у кваліфікації терористичних діянь у слідчо-судовій практиці, так і відмежування складу терористичного акту від суміжних складів злочинів. Зважаючи на вищесказане, ми вважаємо, що дослідження такого злочину проти громадської безпеки, як тероризм, є досить актуальним питанням кримінального права.

Постановка завдання. Метою статті є детермінізація терористичного акту, визначення його основних ознак, дослідження судової практики в межах України щодо інкримінації ст. 258 КК України, а також дослідження відмежування тероризму

від інших складів злочину. Слід також зазначити, що юридична література не дає єдиної термінологічної бази щодо терористичного акту, оскільки виникають певні викривлення та термінологічні маніпуляції, що, на нашу думку, викликає необхідність наукового дослідження, спрямованого на упорядкування як теоретичних положень, так і законодавчих визначень щодо подібних злочинів проти громадської безпеки, а саме таких, як бандитизм, диверсія та хуліганство.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку наукової думки феномен тероризму досліджується крізь призму трьох рівнів:

- 1) тероризм у вузькому розумінні (терористичний акт);
- 2) тероризм у широкому розумінні (злочини терористичної спрямованості);
- 3) тероризм у найбільш широкому розумінні (терористична діяльність, як криміналізована, так і некриміналізована). Криміналізована частина терористичної діяльності має назву «терористичні злочини» [3, с. 7].

В.М. Євдокимов вказує, що у вузькому розумінні тероризм слід розглядати як суспільно-небезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій. У широкому ж розумінні тероризм також охоплює всі інші злочини терористичної спрямованості. До цих злочинів належать, крім терористичного акту, також інші злочини (наприклад, диверсія, вбивство, захоплення заручників), якщо ці діяння вчиняються публічно, спрямовані на залякування населення з метою впливу на

прийняття якогось рішення або відмови від нього [8, с. 92].

Відповідно до ст. 258 КК України терористичний акт – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [1].

В.П. Ємельянов вказує, що в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року вживається поняття «терористичні злочини» [5], тому у нових статтях КК України, які встановлюють відповідальність за ті чи інші форми терористичних злочинів (статті 258-1–258-5 КК України), не слід вживати формулювання «терористичний акт», оскільки вказане не відповідає термінології Конвенції, а також використання зазначеного формулювання створює додаткові проблеми у кваліфікації тих злочинів цієї категорії, що не охоплюються поняттям «тероризм» у вузькому розумінні. Тому слід погодитися з науковцем у тому, що для усунення зазначених проблем необхідно у вказаних статтях термін «терористичний акт» змінити на термін «терористичний злочин» [4, с. 38].

Як вказує А.В. Форос, до безпосередніх об'єктів терористичного акту відносять життя, здоров'я, свободу осіб чи матеріальні об'єкти, як кінцеві ж об'єкти – конституційний лад чи його елементи однієї держави чи навіть групи держав (порядок управління, політичний устрій, громадські інститути, економічна міць держави тощо), безпека держави в будь-якій сфері. Однак посягання на вказані об'єкти повинні мати спеціальну спрямованість.

Об'єктивна сторона терористичного акту включає вчинення дій чи погрозу їх учинення, які призводять до порушення громадської безпеки, виникнення небезпеки загибелі людей та інших суспільно-небезпечних наслідків. Об'єктивна сторона охоплює не всі загальнонебезпечні дії, а лише ті, що відбуваються відкрито, демонстративно

і пов'язані зі створенням побічного впливу на населення, соціальні групи, державні органи, юридичних осіб тощо. Тобто діяння має вигляд:

- вчинення загальнонебезпечних дій, а саме: вбивство людей, застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіюють значну майнову шкоду чи ведуть до настання інших тяжких наслідків;

- погроза вчинення зазначених (загальнонебезпечних) дій.

Як вказує А.В. Форс, до інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини, майна чи призводять до інших тяжких наслідків, належать використання газів, отрут, затоплення, обвали, руйнування будівель, будинків, споруд, шляхів і засобів сполучення, пошкодження об'єктів довкілля та інші [2, с. 121].

Склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258 КК, – формальний, тобто злочин вважається закінченим з моменту вчинення вищевказаних дій. Склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 258 КК України, залежно від кваліфікуючої ознаки може бути як формальним, так і матеріальним, а згідно з ч. 3 склад злочину є матеріальним, тобто натупає з моменту закінчення вказаних наслідків.

Тобто конструкція закінченого складу тероризму вимагає настання конкретних наслідків або ж реальної погрози їх настання, наприклад дестабілізація роботи руху залізницею у поєднанні з певною вимогою до органів державної влади або навіть поєднання такої дестабілізації із застосуванням вибуху, що також створює небезпеку для життя людей.

Суб'єктивна сторона терористичного акту полягає у психологічному ставленні суб'єкта злочину до вчинюваного діяння, її значення полягає у тому, що вона спрямовує і регулює процес виконання об'єктивної сторони. Обов'язковою умовою відповідальності, що необхідна для кваліфікації дії чи бездіяльності особи як злочину, є вина.

Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 258-258-5 КК України, характеризується виною у формі прямого умислу. Тобто суб'єкт має усвідомлювати, що вчинює описані в законі дії та створює ними загрозу й бажає їх скоєння. Окрім того, як зазначає А.В. Форос., із суб'єктивної сторони особа також хоче, щоб її дії стали відомими невизначено широкому колу осіб, бажає породити стан страху, використовуючи який прагне висунути вимоги і домогтися їх задоволення або змусити адресат погроз до вигідної для винного поведінки [2, с. 122].

Відповідно до закладеної законодавцем конструкції злочину, якщо обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину є наявність прямого умислу, то суб'єкт злочину повинен усвідомлювати, що вчиняє суспільно-небезпечні дії, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я, майна чи можуть призвести до інших тяжких наслідків, або ж особа погрожує вчиненням вищезазначених дій та бажає їх скоєння. Важливо також те, що для погрози несуттєвим є той факт, чи дійсно винний мав намір реалізувати діяння.

Окрім того, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони терористичного акту є наявність спеціальної мети. Відповідно до ст. 258 Кримінального кодексу України метою терористичного акту є: порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація військового конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень органами державної влади, місцевого самоврядування, службовими особами, об'єднаннями громадян, а також привертання уваги громадськості до певних політичних, релігійних та інших поглядів винного. Отже, чинне законодавство розглядає тероризм як злочин, який вчинюється в політичних цілях [2].

Проаналізувавши суб'єктивну сторону терористичного акту, слід вказати що для інкримінації тероризму необхідно встановити спрямованість протиправних діянь на дестабілізацію, спричинення стану незахищеності та безпорадності у населення шляхом застосування насильства у різноманітних проявах або погрози його застосування та водночас такі дії повинні мати спеціальну мету – тиск на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб для досягнення потрібної терористам цілі.

Є.М. Євдокимов наголошує, що чинне кримінальне законодавство не відображає вищевказані ознаки у взаємозв'язку, що породжує його внутрішню суперечливість і неузгодженість з іншими кримінально-правовими та міжнародно-правовими нормами [8, с. 93].

Дійсно, проаналізувавши ст. 258 Кримінального кодексу, слід вказати, що залякування населення і здійснення впливу в межах даного складу не передбачаються у взаємозумовленості, а викладені в альтернативному порядку. Тобто, виходячи з положення даної норми, тероризм можливий із залякуванням населення, але без мети впливу на когось. З іншої ж боку, можлива ситуація, за якої наявна мета впливу на когось, але відсутня ознака залякування населення.

Слід погодитися з науковцем, що за такої конструкції складу терористичного акту досить складно відмежувати інші насильницькі злочини. Тому склад злочину, який передбачає відповідальність за терористичний акт, має передбачати залякування населення не як альтернативну, а як конструктивну ознаку, оскільки без залякування населення і без мети впливу на когось тероризму не існує.

В.П. Ємельянов також звертає увагу на недосконалість механізму відповідальності за терористичні дії [4, с. 38-39].

Дослідивши ж питання відповідальності за вчинення тероризму, зазначимо, що проблемним є також формулювання положень статей 258-1 та 258-4 КК України. Так, ст. 258-1 КК передбачає відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту, а положення ст. 258-4 КК встановлює відповідальність за вербування особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою.

Таким чином, положення обох статей передбачають фактично однакові дії, тобто дублюються одні й ті самі положення. В.П. Ємельянов наголошує, що для усунення вказаного протиріччя слід виключити зі ст. 258-4 КК вказані вище ознаки та охопити їх ознаками ст. 258-1 КК України [4, с. 39].

У ст. 258-3 КК України передбачена відповідальність також за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації. Слід звернути увагу, що диспозиція даної статті – створення терористичної групи чи терористичної організації. Тобто чинна редакція передбачає, що будь-яке об'єднання групи осіб підпадає під ознаки даного складу злочину. На думку науковців, вказане породжує суперечність у кримінальному законодавстві. Міжнародна спільнота вимагає окремої криміналізації організованої терористичної діяльності. Окрема криміналізація груп, які не є організованими, не відповідає основним положенням чинного Кримінального кодексу України. Тому ознаки складу злочину, передбаченого ст. 258-3 КК, необхідно вдосконалити чіткою вказівкою на ознаки лише організованої терористичної групи [2].

Видається доцільним удосконалити також склад злочину, передбачений ст. 258-5 КК України. У цієї статті криміналізоване фінансування тероризму, однак, для чого тут потрібна деталізуюча інформація ще стосовно фінансування також

і конкретних різновидів терористичних злочинів, зрозуміти дуже важко, бо всі ці різновиди охоплюються загальним поняттям «фінансування тероризму», яке має місце у розглядуваній статті. Водночас чомусь у диспозиції статті не надане поняття фінансування тероризму, яке чітко визначене в положеннях, що містяться у статтях 1 і 2 Міжнародної Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму. Зазначені вдосконалення складів терористичних злочинів дозволяють надати їм більш чіткі формулювання та відмежувати їх від суміжних складів злочинів, оскільки терористичні злочини слід відрізнити від інших насильницьких злочинів, які набули широкого розголосу і об'єктивно породжують стан страху у суспільстві, бо яким би тяжким не був злочин і якого б суспільного резонансу він не набув, дії особи, яка його вчинила, не можуть бути кваліфіковані як тероризм, якщо вчинені дії були самоціллю, а стан страху виник у результаті саме вчиненого діяння незалежно від намірів винної особи. Частіше за все вказана ситуація може виникати у разі скоєння таких злочинів, як політичне вбивство чи вбивство «на замовлення», диверсія, бандитизм, та інших злочинів [4, с. 39].

Окрім того, на нашу думку, проблемним є питання відмежування терористичного акту від суміжних злочинів.

Особливо схожим на терористичний акт є злочин, передбачений ст. 113 КК, а саме диверсія. Диверсія і терористичний акт розрізняються за основними безпосередніми об'єктами цих злочинів. У диверсії – це окремі об'єкти національної безпеки у певних сферах суспільних відносин, конкретизація яких залежить від форм вчинення цього злочину, а в терористичному акті – суспільні відносини щодо захищеності людей від терористичних загроз як особливого джерела підвищеної безпеки. Також, як зазначає А.С. Климосюк, диверсія відрізняється від терористичного акту наявністю конкретного предмета злочину (об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, територія, об'єкти тваринного або рослинного світу) [7].

З суб'єктивної сторони диверсія та терористичний акт характеризуються умисною формою вини, причому самі діяння в обох злочинах вчинюються з прямим умислом. Зміст такого умислу під час вчинення диверсії і терористичного акту в другій формі (у разі погрози вчинення відповідних дій) характеризуються двома ознаками: 1) усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння, яке включає

в себе усвідомлення фактичних ознак діянь, що характеризують об'єктивні сторони злочинів, та їх соціального характеру – можливості заподіяння істотної шкоди відповідним об'єктам кримінально-правової охорони; 2) бажання вчинити відповідні діяння. У разі вчинення терористичного акту в першій формі зміст умислу має особливості порівняно як із диверсією, так і з другою формою терористичного акту. Зокрема, його інтелектуальна сторона, крім зазначеної ознаки, доповнюється передбаченням особою настання специфічного наслідку у вигляді небезпеки для життя чи здоров'я людини або небезпеки заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, а зміст вольової ознаки, відповідно, визначається як бажання створити таку небезпеку [7].

Також терористичний акт може мати спільні риси з умисним вбивством, скоєним у небезпечний для життя багатьох осіб спосіб. Реальна небезпека для життя людей створюється і у разі вчинення терористичного акту, який як структурний елемент може містити в собі й вчинення дій, що призводять до загибелі людей у результаті загальнонебезпечного способу насильницького акту. Однак у разі вчинення терористичного акту позбавлення життя однієї або кількох осіб, яким би не був спосіб, не становить цільову спрямованість дій винного, тоді як у разі умисного вбивства загальнонебезпечним способом позбавлення життя потерпілого є той основний та кінцевий результат, до якого прагне винний, вибравши такий небезпечний спосіб вчинення вбивства. Водночас слід зауважити, що умисне вбивство може набути терористичного характеру, але лише тоді, коли буде служити засобом залякування населення та суб'єктів впливу з метою коригування поведінки останніх в інтересах терористів.

Від терористичного акту слід відрізнити також вчинення загальнонебезпечних дій на ґрунті хуліганських спонукань. Основна відмінність тут полягає в мотивації та меті злочинного посягання. Як відомо, хуліганський мотив полягає в прагненні винного відкрито протиставити себе, свою поведінку громадському порядку, суспільним інтересам, показати свою зневагу до оточення, виявити цинізм, жорстокість, зухвалість, учинити буйство та бешкетування, показати грубу силу й у такий спосіб познущатися над беззахисними. У цій частині хуліганський мотив значною мірою схожий із терористичною спрямованістю діяння, але, на відміну від актів тероризму, для яких характерна мотиваційна конкретність

і визначеність, хуліганським спонуканням властива певна легковагість і незначність. Ця легковагість мотивації зумовлює і неясність мети хуліганських дій, на підставі чого у літературі робиться висновок про певне злиття мотиву та мети вчинення хуліганства, бо мета хуліганських дій полягає в самому вчиненні цих дій, тоді як у разі вчинення терористичного акту самі по собі насильницькі дії не є самоціллю, а виступають засобом породження у суспільстві стану страху та досягнення мети схилення суб'єктів впливу до задоволення інтересів терористів. Зокрема, звертаючи увагу на можливість використання в момент учинення хуліганських дій вибухових речовин чи вибухових пристроїв, О. А. Івахненко цілком справедливо зазначає, що такого роду вибухи вчиняються «просто так», «заради хохми» і не мають ніякої іншої цільової спрямованості, тобто якщо у разі використання вибухових речовин чи вибухових пристроїв із хуліганських мотивів діяння закінчується самим фактом вчинення вибуху, то у разі вчинення вибухів терористичної спрямованості сам вибух є лише початковим етапом, за рахунок якого винні особи прагнуть породити у суспільстві стан страху та змусити суб'єктів впливу (державу, міжнародну організацію, фізичну або юридичну особу) до певних вигідних для терористів дій та рішень [4, с. 40].

Висновок. Отже, терористичний акт – це складне, багатовимірне, багаторівневе явище, яке може бути досліджене лише крізь призму його ознак як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони. Особливість вказаного протиправного діяння полягає у тому, що терористичний акт спрямований на спричинення стану незахищеності та безпорадності у населення шляхом застосування насильства у різноманітних проявах або погрози його застосування з метою тиску на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб для досягнення потрібної терористам цілі. Чинне законодавство містить деякі недоліки, які повинні бути виправ-

лені: дублювання положень щодо втягування в тероризм, за конструкції ст.258-3 будь-яке об'єднання групи осіб підпадає під ознаки даного складу злочину. Тому, на нашу думку, ознаки терористичного акту мають бути чітко вказані, що б виключило схожість за формулюванням з іншими злочинами, окрім того, повинно бути визначено, що становить собою фінансування тероризму.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-03. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Форос А.В. Кримінально-правові ознаки терористичного акту. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2014. № 12. Т. 2. С. 120-122.
3. Семелянов В.П., Новікова Л.В., Семикін М.В. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства. Харків: Кросс-роуд, 2007. 216 с.
4. Семелянов В.П. Деякі питання вдосконалення кримінально-правової протидії тероризму в Україні. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 1-2 березня 2013 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2013. С. 37-40.
5. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua
6. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.
7. Климосюк А.С. Співвідношення Диверсії (Ст. 113 КК України) і терористичного акту (Ст. 258 КК України). Кримінальне право та кримінологія. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1521557890.pdf>
8. Євдокимов В.М. Кримінально-правова протидія терористичним злочинам в Україні: стан, шляхи вдосконалення, відмежування від суміжних складів злочинів та загальносоціальних категорій. Європейські перспективи. № 4. 2014. С. 92-97.

В данной статье определяется понятие и особенности террористического акта, рассматриваются проблемные вопросы конструкции данного преступления в Уголовном кодексе Украины и возможности ее совершенствования.

Ключевые слова: террористический акт, терроризм, смежные преступления, совершенствование законодательства, объективные и субъективные признаки террористического акта.

This article defines the concept and features of a terrorist act, discusses the problematic issues regarding the design of this crime in the Criminal Code of Ukraine and the possibilities for its improvement.

Key words: terrorist act, terrorism, related crimes, improvement of legislation, objective and subjective signs of a terrorist act.